

САРАДЊА ДРЖАВНОГ АРХИВА ПЕРНИК СА ОСНОВНИМ И СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У РЕГИОНУ

Апстракт: Институција Државни архив, као место за провођење огледних часова и као део пројекта у области образовања, укључује разгледање архивских докумената од локалног значаја. Локално документарно културно-историјско наслеђе, које се чува у регионалном депоу, представља базу за презентацију и визуализацију јавних часова историје, што предавања изводи изван стандардних оквира и показује широк дијапазон места и људи директно повезаних са школом и родним градом. Иновативни приступ предавањима у згради Државног архива Перник комбинује традиционалне методе са практичним моделима у читаоници, сали за изложбе и депоима институције. На тај начин се тежи популаризацији историјског познавања у смеру локалне историје и васпитању у основним традиционалним и религијским вредностима. Посетом Државног архива Перник, као месту складиштења, чувања, давања на коришћење и популаризацији докумената културно-историјског наслеђа, изазива се осећање поноса и припадности родном месту и истовремено се постиже обогаћивање знањима из историје.

Кључне речи: архив, документ, историја, школа, образовање, депо, Перник, Бугарска

Стварање система државних архива повезује се са Декретом број 515 Президијума Народне скупштине Народне Републике Бугарске од 10. октобра 1951. и Решењем Савета министара број 344 од 18. априла 1952. године за оснивање Државног архивског фонда. Државни архив у Пернику основан је 1. октобра 1959. године и само пре неколико месеци обележио је свој 60-годишњи јубилеј. Институција је створена као резултат обимне административно-територијалне реформе у земљи као одељење Окружне управе Министарства унутрашњих послова Перник. Од 1961. године административно је потчињен Окружном народном савету Перник, а од 1988. се налази у структури општине Перник. Током 1992. године прелази под директну административну управу Главне управе архива при Савету министара. Од 1978. године добија статус дирекције, а 2010. је реструктуриран у одељење у оквиру дирекције „Регионални државни архив“ – Софија са седиштем у Софији (укључује још државне архиве у регионалним центрима Благоевград и Ћустендил).

---

¹ начелник одељења, „Државни архив“ – Перник при дирекцији „Регионални Државни архив“ – Софија код Државне агенције „Архиви“, Република Бугарска, гр. Перник, pernik@archives.government.bg

ПАРТНЬОРСТВОТО НА ДЪРЖАВЕН АРХИВ – ПЕРНИК С ОСНОВНИТЕ И СРЕДНИ УЧИЛИЩА В РЕГИОНА

Резюме: Институцията Държавен архив като място за провеждане на часове по свободно избираема подготовка и като част от проекти в сферата на образованието включва разглеждане на архивни свидетелства от местно значение. Локалното документално културно-историческо наследство, съхранявано в регионалното хранилище, е база за презентиране и визуализация на откритите часове по история, където преподаването излиза извън обичайните рамки и показва широк диапазон на места и хора, пряко свързани с училището и родния град. Иновативният подход на преподаване в сградата на Държавен архив – Перник комбинира традиционните методи с практически модели в читалнята, изложбената зала и архивохранилището на институцията. По този начин цели разширяване на историческото познание в посока на местната история и възпитава в основни традиционни и религиозни ценности. Чрез посещението на Държавен архив – Перник като място за съхранение, опазване, предоставяне за използване и популяризиране на културно-историческо наследство от документи се предизвиква чувството на гордост и принадлежност към родното място и същевременно се постига обогатяване на историческите знания.

Ключови думи: *архив, документ, история, училище, образование, хранилище, Перник, България*

Създаването на системата от държавни архиви се свързва с Указ № 515 на Президиума на Народното събрание на Народна Република България от 10 октомври 1951 г. и Постановление на Министерския съвет № 344 от 18 април 1952 г. за основаване на Държавния архивен фонд. Държавният архив в Перник е създаден на 1 октомври 1959 г. и само преди няколко месеца отбеляза своя 60-годишен юбилей. Институцията е създадена в резултат от мащабната административно-териториална реформа в страната като отдел на Окръжно управление на МВР – Перник. От 1961 г. е на административно подчинение на Окръжен народен съвет – Перник, от 1988 г. е в структурата на Община Перник. През 1992 г. преминава на пряко административно подчинение на Главно управление на архивите при Министерския съвет. От 1978 г. получава статут на дирекция, а през 2010 г. е реструктурирана в

---

¹ Началник на отдел „Държавен архив“ – Перник в дирекция „Регионален Държавен архив“ – София при Държавна агенция „Архиви“, Република България, гр. Перник pernik@archives.government.bg

Регион Перника се налази у Западној Бугарској и заузима површину од 2390,5 km². Током 20. века град Перник се формирао и развијао као рударски и индустријски центар, претежно тешке индустрије. На територији града је радило више од 80 фабрика лаке и тешке индустрије, од којих су неке биле јединствене на Балканском полуострву и југоисточној Европи. Та чињеница условљава и профил архивираних докумената – велики део представљају административни и технички документи из фондова предузећа и фабрика.

Државни архив Перник води политику избора, комплетирања, регистровања, обраде, чувања и омогућава коришћење докумената регионалне администрације, општина на територији Пернишке области – Перник, Брезник, Радомир, Земен, Трн и Ковачевци, територијалних структура државних органа и других државних и општинских институција, организација и познатих личности од локалног значаја одабраних за трајно чување. Институција пружа и научно-методичко управљање и контролу организација у раду са документима у канцеларијским и институционалним архивама, њихово чување и коришћење. У склопу архива функционишу читаоница, научна библиотека и сала за изложбе. У библиотеци се налази литература из области историје, архивистике и других области науке, речници, енциклопедије, регистри, туристички водичи, каталози, зборници и периодична издања. Архивирани документи су груписани у три групе: фондови за период до 1944. године („К“), фондови са документима настали после 1944. („С“) и фондови примљени током 1993. године који чине документи Окружног партијског архива Перник, а који је постојао до 1990. године и одражавао активности комитета и основних партијских организација Бугарске комунистичке партије за период 1944-1989. године („Б“). Укупна база фондова Државног архива Перник 1. јануара 2020. године износи 1715.03 линијских метара са 2375 архивска фонда (2297 институција и 78 личних) и укупан број од 122.911 архивних јединица, 2033 поклона и 1316 успомена. Фонд осигураних докумената (вредне грађе) чине 125.446 кадра².

Током 2013. године стартовао је Информациони систем државних архива (ИСДА)³ који омогућава јавни приступ регистрационом апарату Државне агенције „Архиви“. Неколико месеци касније почиње етапно укључивање и дигиталног архива у делове функција система. Постоји и годишња квота за дигитални архив, повезана са различитим годишњим, јубиларним и тематским сајтовима. У овом моменту корисници архивских информација имају онлајн приступ до више од 11.000 дигитално обрађених докумената чуваних у Државном архиву – Перник. ИСДА омогућава нови ниво информисаности јавним приступом, замењујући Аутоматски информациони систем архива (АИСА), намењен једино за службено коришћење, који је до тада функционисао.

Коришћење докумената Националног архивског фонда Републике Бугарске врши се путем презентације у оригиналу или копији на различитим носачима у читаоници или путем кореспонденције (копије) штампане на традиционалном и дигиталном носачу, организовања изложби, израде филмова, радио и телевизијских

² Извештај о раду Државне агенције „Архиви“ за 2019.

³ <http://isda.archives.government.bg:84/FundSearch.aspx>

отдел в обхвата на дирекция „Регионален държавен архив“ – София със седалище София и включваща още държавните архиви в областните центрове Благоевград и Кюстендил.

Област Перник се намира в Западна България и заема площ от 2390,5 km². През 20 век град Перник се оформя и развива като минен и индустриален център, предимно за тежка промишленост. На територията на града са функционирали над 80 индустриални завода за лека и тежка промишленост, някои от които единствени на Балканския полуостров и Югоизточна Европа. Този факт обуславя и профила на съхраняваните документи – една голяма част от тях са административни и технически документи от фондове на промишлени предприятия и заводи.

Държавен архив – Перник осъществява политика на подбор, комплектуване, регистриране, обработване, съхраняване и предоставяне за използване на определените за постоянно запазване документи на областната администрация, на общините на територията на Пернишка област – Перник, Брезник, Радомир, Земен, Трън и Ковачевци, на териториалните структури на държавните органи и на други държавни и общински институции, организации и значими личности от местно значение. Институцията оказва и научно-методическото ръководство и контрол на организацията на работата с документите в деловодствата и учреденските архиви, тяхното опазване и използване. Към нея функционират читалня, научна библиотека и изложбена зала. В справочната библиотека са регистрирани томове специализирана литература по история, архивистика и други области на науката, речници, енциклопедии, справочници, пътеводители, каталози, сборници и периодични издания. Съхраняваните документи са групирани в три масива: фондове за периода до 1944 г. („К“); фондове с документи, създадени след 1944 г. („С“) и фондове, включващи предадените през 1993 г. документи на съществувалия до 1990 г. Окръжен партиен архив - Перник и отразяващи дейността на комитетите и първичните партийни организации на БКП в периода 1944 - 1989 г. („Б“). Общата фондова наличност на Държавен архив – Перник към 1 януари 2020 г. възлиза на 1715.03 линейни метра с 2375 архивни фонда (2297 учреденски и 78 лични) и общ брой 122 911 архивни единици, 2033 частични постъпления и 1316 спомена. Застрахователният фонд се състои от 125 446 кадъра².

През 2013 г. стартира информационната система на държавните архиви (ИСДА)³, която осигурява публичен достъп до справочния апарат на Държавна агенция „Архиви“. Няколко месеца по-късно започва поетапно включване и на дигиталния архив по част от функционалностите на системата. Съществува и годишна квота за дигитален архив, свързана с различни годишнини, юбилеи и тематични сайтове. Към настоящият момент потребителите на архивна информация имат онлайн достъп до над 11 000 дигитални образи на документи, съхранявани в Държавен архив – Перник. ИСДА позволява ново ниво на информираност с публичен достъп, заменяйки функционираща до тогава автоматична информационна система на архивите (АИСА), предназначена единствено за служебно ползване.

² Отчет за дейността на Държавна агенция „Архиви“ през 2019.

³ <http://isda.archives.government.bg:84/FundSearch.aspx>

емисија или путем других форми популаризације.⁴ Део тих начина информацио-них и популаризационих манифестација су конференције, пресконференције, семинари, „дани отворених врата“, екскурзије у архивима, беседе, предавања и др, када се организују научне, образовне или квалификационе манифестације за популаризацију основних активности архива или докумената на одређену тему. Њихова припрема укључује одређивање теме и круг потенцијалних учесника, одређивање места и времена, прављење програма или сценарија, припрему материјала за информационо обезбеђење (презентацију, медијску подршку, репортажу) и припрему места за извођење догађаја.⁵

Беседе и предавања са ученицима су облици извођења часова историје у средини различитој од школске и традиционалне учионице. У популаризаторској активности Државног архива Перник представљање дигитализованих архивских докумената путем нових информационих технологија представља атрактиван начин за приступ савременим генерацијама деце. Садашње разматрање везе архиви – образовање базирано је на пракси институција последњих година, када процеси дигитализације у Државној агенцији „Архиви“ узимају замаха, а истовремено социјалне мреже добијају на масовности.

Државни архив Перник, као место за извођење јавних часова и као део пројеката у сфери образовања, у директној је вези са васпитним процесима на изградњи традиционалних вредности код адолесцената. Локално документарно културно-историјско наслеђе нуди места и лица повезана са више или мање познатим објектима, који су доступни ученицима. Са своје стране, интерактивна предавања, повезана са локалном историјом, чини организоване јубилеје и годишњице ближе сваком учеснику.

На територији области Перника Државни архив пружа научно-методичко управљање и контролу рада са документима 40 (четрдесет) школа, раздвојених по следећим категоријама: 18 (осаемнаест) средњих, 21 (двадесет и једна) основна и 1 (једна) предшколска установа. Информација је актуелна за 1. јануар 2020 године.⁶ Од средњих школа постоје природно-математичке, језичке и стручне гимназије и техничке школе. На територији општине Радомир функционишу 3 (три) стручне и средње, 4 (четири) основне и 1 (једна) четвороразредна основна школа; општина Брезник - 1 (једна) средња и 1 (једна) основна; општина Земен - 1 (једна) средња; општина Трн - 1 (једна) средња; општина Ковачевци - 1 (једна) основна; општина Перник – 12 (дванаест) стручних и средњих и 15 (петнаест) основних.⁷ Све те школе, укључујући и затворене, имају архивске фондове који се чувају у Државном архиву Перник, што их чини посебно атрактивним за представљање њихове историјске прошлости на јавним часовима и беседама са одређеним разредима или секцијама на дату тему.

⁴ Закон о Националном архивном фонду, чл. 90, ДВ, бр. 17 од 26. фебруара 2019. године.

⁵ Методски кодекс, Свитак V, ДАА, Софија 2013, 25-26.

⁶ Извештај о раду Државне агенције „Архиви“, 2019, http://www.archives.government.bg/uploaded_files/Otchet_2019_final.pdf, 2020.

⁷ Исто.

Използването на документи от Националния архивен фонд на Република България се извършва чрез предоставянето им в оригинал или копия на различни носители в читалня или по кореспондентски път (копия), публикуването им на традиционни и цифрови носители, организиране на изложби, създаване на филми, радио-и телевизионни предавания или чрез други форми на популяризиране.⁴ Част от тези начини на информационни и популяризаторски изяви са конференции, пресконференции, семинари, „дни на отворените врати“, екскурзии в архива, беседи, открити уроци и др., като се организират научни, образователни или квалификационни прояви за популяризиране на основни дейности на архива или на документи по определена тема. Подготовката им включва определяне на тема и кръг на потенциални участници, определяне на място и време, съставяне на програма или план-сценарий, изготвяне на материали за информационно осигуряване – презентация, прессъобщение, репортаж и подготовка на мястото за провеждане на събитието.⁵

Беседите и откритите уроци с ученици са форми за провеждане на изнесени часове по история в среда, различна от училищната и традиционната класна стая. В популяризаторската дейност на Държавен архив – Перник представянето на дигитализираните архивни документи през новите информационни технологии е атрактивен начин за достигане до съвременните поколения деца. Настоящото разглеждане на връзката архиви – образование е базирано на практиката на институцията през последните години, когато дигитализационните процеси в Държавна агенция „Архиви“ набраха сериозна скорост и същевременно социалните мрежи придобиха масовост.

Държавен архив – Перник, като място за провеждане на часове по свободно избираема подготовка и като част от проекти в сферата на образованието, е в непосредствена връзка с възпитателните процеси на изграждане на традиционни ценности в подрастващите. Локалното документално културно-историческо наследство предполага места и лица, свързани с повече или с по-малко познати обекти, които поради регионалното им разположение са достъпни за учениците. От своя страна, интерактивното преподаване, свързано с местната история, прави организационите юбилеи и годишнини по-близки като усещане за всеки един участник.

На територията на област Перник Държавният архив оказва научно-методическо ръководство и контрол на работа с документите на 40 (четиридесет) броя училища, разпределени както следва: 18 (осемнадесет) средни; 21 (двадесет и едно) основни и 1 (едно) начално. Информацията е актуална към 1 януари 2020 г.⁶ Сред средните училища има природо-математическа, езикова и професионални гимназии и техникуми. На територията на: община Радомир функционират 3 (три) професионални и средни, 4 (четири) основни и 1 (едно) начално училище; община Брезник - 1 (едно) средно и 1 (едно) основно; община Земен - 1 (едно) средно; община Трън - 1 (едно) средно; община Ковачевци - 1 (едно) основно; община Перник

⁴ Закон за Националния архивен фонд, чл. 90, ДВ, бр. 17 от 26 февр. 2019.

⁵ Методически кодекс, Свистък V, ДАА, София 2013, 25–26.

⁶ Отчет за дейността на Държавна агенция „Архиви“ през 2019, http://www.archives.government.bg/uploaded_files/Otchet_2019_final.pdf, 2020.

Осим тема за конкретну школу, презентације које наставници историје преферирају односе се на регионалне и националне личности, стари град и развој рударске насеобине Перник и његово проглашење за град 1929. декретом цара Бориса III, старе родове, непостојеће зграде, објекте и фабрике, културни и спортски развој. Захваљујући карактеристикама локалне историје ученици повезују приче и успомене чланова својих породица са одређеним процесима и догађајима и школски предмет добија другу препознатљиву вредност. Осећај за историју се појачава код додира са оригиналним документом, што се остварује приликом њихових посета Државном архиву Перник.

Партнерство Државног архива Перник са основним и средњим школама у региону изражава се као двосмерни процес сарадње - са једне стране се институција претвара у учионицу за часове историје, а са друге у популаризаторску активност и боље организационе препознатљивости архива код адолесцената. Има промена и у тенденцијама у том правцу у последње време – пре пет и више година екипа Државног архива Перник била је активнија страна која је тражила контакте и предлагала презентације и популаризацију, док су данас школе те које траже институцију са циљем одржавања предавања.

Друга карактеристика узајамне сарадње је приступ архивским документима, регулисан у члану 5 Правилника о реду и организацији коришћења архивских докумената у Државној агенцији „Архиви“⁸. Према правно-нормативним захтевима, приступ лицима испод 16 година без пратиоца је забрањен, што онемогућава посету институцији према старосном индикатору те групе посетилаца. Имајући то у виду организовани школски облици посета остају једини начин за ученике, осим ако нису у пратњи родитеља или рођака. Старосно ограничење доводи до непознавања задатака и функције институције „Државни архив“, као и професије „архивиста“ у целини, али и будуће усмерености према њој од стране адолесцената.

Партнерство Државног архива Перник са основним и средњим школама у региону Пернишке области у делу популаризаторске активности одвија се у неколико праваца – беседе и јавни часови из области историје, заједничке иницијативе и изложбе. У пролеће 2013. у згради Државног архива Перник реализована је иницијатива „OpenEDU 2013 – Школа за живот“, коју су заједно организовали Државна агенција „Архиви“ и Министарство просвете, омладине и науке. Први учесници у Пернику били су ученици првог разреда економске школе (њих двадесет) који изучавају смерове Оперативно књиговодство, Банкарство и Осигурање. За неке од њих то је била друга посета архиву, јер су већ добровољно учествовали у програму „Пријатељи архива“. Реализовани јавни часови обухватају представљање улоге институције Државне агенције „Архиви“, активности Државног архива у Пернику, врсте чуваних докумената, њихову поделу, чување и коришћење, кратак преглед најстаријих датираних докумената, важних догађаја и података из региона у фотографијама и документима. Стручњаци су упознали ученике са фондом гимназије који се чува у Државном архиву Перник и са чињеницом да данас управо

⁸ *Правилник о реду и организацији коришћења архивних докумената у Државној агенцији „Архиви“* (утврђен Наредбом број 48/ 24. 3. 2015, измењен и допуњен Наредбом број 99/ 25. 6. 2015. и Наредбом број 172/ 22. 12. 2017. године)

– 12 (дванадесет) професионални и средни и 15 (петнадесет) основни.⁷ Всички тези училища, включително и закрити такива, имат архивни фондове на съхранение в Държавен архив – Перник, което ги прави особено атрактивни за представяне на историческото им минало на открити уроци и беседи пред отделни класове или кръжоци по теми.

Освен темата за конкретното училище предпочитаните презентации от учителите по история са свързани с: регионални и национални личности, стария град и разрастването на минното селище Перник и обявяването му за град през 1929 г. с указ на цар Борис III, стари родови фамилии, несъществуващи сгради, обекти и заводи, културно и спортно развитие. Чрез характеристиките на местната история учениците свързват разказите и спомените на членовете на техните семейства с отделни процеси и събития и училищният предмет придобива друга по-разпознаваема стойност. Усещането за историчност се засилва при докосването до оригинала на документа, което се случва при тяхното посещение в сградата на Държавен архив - Перник.

Партньорството на Държавен архив – Перник с основните и средните училища в региона се изразява в двустранен процес на сътрудничество, от една страна институцията се превръща в изнесена класна стая за часовете по история, от друга – в начин за популяризаторска дейност и по-добра организационна разпознаваемост на архива сред подрастващите. Има промяна и в тенденциите в тази насока в последно време – преди пет и повече години екипът на Държавен архив – Перник беше по-активната страна, търсеща контакти и предлагаща презентации и популяризиране, днес училищата са тези, които търсят институцията с цел провеждането на уроци.

Друга особеност на взаимното сътрудничество е достъпът до архивни документи, регламентиран в чл. 5 на Правилника за реда и организацията на използването на архивни документи в Държавна агенция „Архиви“⁸. Съгласно правно-нормативното изискване, достъпът на лица под 16-годишна възраст без придружител е забранен, което прави невъзможно посещението на институцията по възрастов показател на този контингент посетители. В тази връзка организираниите училищни форми за посещение остават единственият начин за учениците, освен ако не са придружени от родител или роднина. Възрастовото ограничение води до непознаване от страна на подрастващите на задачите и функциите на институцията „Държавен архив“ и като цяло професията „архивист“ и бъдещата им насоченост към нея.

Партньорството на Държавен архив – Перник с основните и средни училища от региона на Пернишка област в частта на популяризаторската дейност е в няколко направления – беседи и открити уроци по история, съвместни инициативи и изложби.

⁷ Пак там.

⁸ Правилник за реда и организацията на използването на архивни документи в Държавна агенция „Архиви“ (утвърден със Заповед № 48/ 24.03.2015 г., изменен и допълнен със Заповед № 99/25.06.2015 г. и Заповед № 172/22.12.2017 г.)

они пишу историју своје школе коју ће после неколико декада следећа поколења ученика разгледати у школским албумима и летописним књигама.

У периоду 2014-2019. године реализовани су јавни часови о локалној историји са ученицима шестог и осмог разреда СОУ са проширеним изучавањем страних језика „Д-р Петър Берон“ Перник, ученицима из клуба „Бакино огњиште“ из Осме основне школе „Кракра Пернишки“ Перник, петог, шестог и седмог разреда Основне школе „Христо Ботев“ Батановци и др. Теме су биле разноврсне и обухватале су развој насеља после ослобођења, као и упознавање са мапом старих пернишких родова и фотографија објеката, изграђених од стране Државних рудника „Перник“ почетком 20. века. Ученицима је скренута пажња на могућности информационог система⁹ и фото-сајта „фотоАрхив.bg“¹⁰ Државне агенције „Архиви“.

Ученици Основне школе „Христо Ботев“ Батановци отворили су летописну књигу из 1919. године и заварили у старе школске албуме, уочили тренутке школског живота и разних догађаја. Представљен им је фонд Алексе Тричкова Мечкарева (1826-1895), ктитора и епитропа манастира „Св. Спас“ у Батановцима. Били су одушевљени родољубљем њиховог суграђанина који је поклатио своје имање за изградњу храма и посветио последње године монашком братству. Ученици су имали могућност да узму у рукама тескере, тапије и лични нотес Алекса Мечкарева са прецизно записаним трошковима и рачунима за изградњу храма. Њиховој пажњи су били представљени и атрактивни документи из историје државне фабрике цемента „Васил Коларов“ Темелково (албуми са фотографијама аматерске уметничке групе у фабрици о којима су од својих предака слушали приче).

Следећи степен при посетама и одржавањима јавних часова из области историје било је разгледање изложби у сали за изложбе Државног архива Перник. У описаном периоду ученици су имали могућност да посете изложбу посвећену „Вољеном бугарском биоскопу“ са плакатима и афишама биоскопа у региону, која се поклапају са једновековним јубилејом националног биоскопа. Разгледали су и изложбу посвећену XXV јубиларном међународном фестивалу маскарадних игара „Сурва“. Обичај пуни 50 година од првог издања 1966. године и уписан је на УНЕСКО-вој листи нематеријалног културног наслеђа. Ученици су упознати са изложбом о историји фестивала. Научили су податке о Данчи Николову, једном од оснивача Фестивала, о кукерима и сурвакарима у Пернику, о изради заштитног знака Сурва уметника Филипа Седефчева, о првим међународним учешћима, чланству Перника у Фондацији европских карневалних градова, као и избору Перника за европску престоницу сурваркарских и кукерских традиција од стране преседника Фондације Хенри Ван дер Крона (*Henry Van der Kroon*).

Предавања се завршавају посетом архивском депоу Државног архива Перник и та фаза је увек најупечатљивија за посетиоце. Сакупљени и чувани на једном месту, поређани, описани и чувани у специјалним условима температуре и влажности, документи изазивају поштовање код ученика. Код будућег сусрета са институцијом, познавање њених функција и активности буде на високом нивоу. Испред депоа архива или улаза у зграду често се праве фотографије како би се посете

⁹ <http://isda.archives.government.bg:84/FundSearch.aspx>

¹⁰ <http://photoarchives.archives.bg/>

През пролетта на 2013 г. в сградата на Държавен архив – Перник бе реализирана инициативата „OpenEDU 2013 – Училище за живота“, съвместно организирана от Държавна агенция „Архиви“ и Министерство на образованието, младежта и науката. В Перник първите участници бяха двадесет деветокласника от Професионална гимназия по икономика, обучаващи се в специалности: „Оперативно счетоводство“, „Банково дело“ и „Застрахователно дело“. За част от тях това бе второ посещение в архива, тъй като вече са участвали в доброволческата програма „Приятелите на архивите“. Проведеният урок включи представяне на функциите на институцията Държавна агенция „Архиви“, респективно на дейността на Държавен архив – Перник, видовете съхранявани документи, разпределението им по масиви, опазване и използване, кратък преглед на най-ранно датирани свидетелства на паметта, важни събития и факти от региона в снимки и документи. Експертите запознаха учениците с фонда на гимназията, съхраняван в Държавен архив – Перник и с обстоятелството, че днес те са тези, които пишат историята на своето училище. Същата история, която след няколко десетилетия следващите поколения ученици ще разгръщат в училищните албуми и летописни книги.

През периода 2014–2019 г. изнесени уроци по местна история се проведеха с учениците от шести и осми клас на СОУ с разширено изучаване на чужди езици „Д-р Петър Берон“ – Перник, учениците от клуб „Бабино огнище“ при Осмо основно училище „Кракра Пернишки“ – Перник, пети, шести и седми клас на Основно училище „Христо Ботев“ – Батановци и др. Темите бяха разнообразни, обхващащи развитието на селището след Освобождението, до запознаване с картата на старите пернишки родове и снимките на обекти, построени от Държавни мини „Перник“ от началото на 20 век. На вниманието на учениците бяха представени възможностите на информационната система⁹ и снимковия сайт „фотоАрхив.bg“¹⁰ на Държавна агенция „Архиви“.

Учениците от Основно училище „Христо Ботев“ – Батановци разлистиха летописна книга от 1919 г. и надникнаха в старите училищни албуми, запазили мигове от училищния живот и разнообразни събития. Представен им беше фондът на Алексо Тричков Мечкарев (1826–1895) – ктитор и епитроп на манастира „Св. Спас“ в Батановци. Те останаха впечатлени от родолюбието на техния съгражданин, дарил имотите си за съграждането на храма и посветил последните си години на монашеско служение. Учениците имаха възможност да подържат в ръцете си тескере, тапия и личното тефтерче на Алексо Мечкарев с прецизно записани разходи и сметки по строителството на храма. На вниманието им бяха предоставени и атрактивни документи от историята на Държавния циментов завод „Васил Коларов“ – Темелково – албуми със снимки от групите по художествена самодейност при завода, за които бяха слушали разкази от баби и дядовци.

Следващият етап от посещението при провеждането на открит урок по история бе разглеждането на експозицията в изложбената зала на Държавен архив – Перник. През описания период учениците имаха възможност да посетят изложба, посветена на „Любимото българско кино“ с плакати и афиши от кината в региона

⁹ <http://isda.archives.government.bg:84/FundSearch.aspx>

¹⁰ <http://photoarchives.archives.bg/>

овековечиле. Реакције медија о јавном часу историје или беседа објављују се на фејсбук страницама конкретне школе и Државног архива Перник.¹¹ Тако информација постаје доступна већем броју корисника социјалних мрежа, а тиме и већем делу вршњака и познаника, што са друге стране води до организовања нових почета архиву од стране других школа.

Током 2016. године, у предвечерје 24. маја, Дана словенске писмености и културе, Државни архив спровео је иницијативу „Читај документе“ са ученицима шестог разреда XVI Основне школе „Св Кирил и Методиј“ Перник, четврт „Црква“. У овире посете институцији ученици су читали текстове из прве летописне књиге школе која се чува у истоименом фонду и разгледали фотографије из школских албума. Остали су под јаким утиском лепог и правилног рукописа почетком 20. века и обећали су да ће опет доћи. Учитељ је ставио акценат на важност сређивања породичних архива, фотографија и докумената и у будућности њихово евентуално уступање фондовима архива. На тај начин њихова пажња је била усмерена према документованом културно-историјском сећању и свакоме од њих на његову личну одговорност за чување.

Тема поклањања докумената је други важан моменат који је често предмет дискусија код заједничких сусрета. Даривање, као акт моралног дуга друштву, још један акценат је на који би требало обратити пажњу још у раним ученичким годинама. На тај начин се код адолесцената формира нов однос према архивским документима и одговорност за њихово сакупљање и чување.

Приликом узајамног партнерства не могу да се мимоиђу емоционални и узбуђујући моменти у раду са ученицима и њиховим наставницима. Такав моменат се догодио приликом прославе дана града Перника 2015. године, када су ученици исте школе из четврти „Црква“ уручили илустровани албум назван „Мала књига за велики град“. Ручно израђено издање, припремљено у сарадњи са учитељима бугарског језика и књижевности и уз помоћ компјутерских техника, садржи стваралаштво ученика. „Мала књига за велики град“ је коауторски фото-албум, креиран у неколико примерака, специјално намењен као званични поклон поводом празника градоначелнику града, Државном архиву, Регионалном историјском музеју и Регионалном инспекторату образовања. Фотографије уручивања биле су искоришћене у документарном филму из 2017. снимљеном поводом 50-годишњег јубилеја школе и пресељења у нову зграду.

Етика код коришћења докумената у интернет простору је друга важна тема о којој се дискутује за време јавних часова и беседа у Државном архиву Перник. Упознајући се са могућностима јавног приступа ИСДА-у, тематским сајтовима и дигиталним колекцијама¹² Државне агенције „Архиви“, ученици се упознају са правним оквирима и унутрашњим нормативним актима код коришћења докумената Националног архивског фонда Републике Бугарске.

Суштински моменат у партнерским односима је повратна веза, када су експерти институције тражени консултанци, а чувани документи постају основа из-

¹¹ <https://www.facebook.com/DrzavenArhivPernik/>

¹² <http://archives.bg/>

и съпадаща с вековния юбилей на националното кино. Разгледана бе и изложбата, посветена на XXV юбилеен международен фестивал на маскарадните игри „Сурва“, който навърши 50 години от първото си издание през 1966 г. и същевременно бе осъществено и вписването на обичая Суро̀ва в листата на нематериалното културно наследство на ЮНЕСКО. Учениците се запознаха с експозицията за историята на фестивала. Научиха за личността на Данчо Николов – един от създателите на Фестивала за кукерите и сурвакарите в Перник, за изработването на запазеня знак на Сурва от художника Филип Седефчев, за първите международни участия, членството на Перник във Фондацията на европейските карнавални градове, както и обявяването му за европейска столица на сурвакарските и кукерските традиции от президента на Фондацията Хенри Ван дер Кроон.

Уроците завършват с посещение в архивохранилището на Държавен архив – Перник и винаги, без изключение, този етап е най-впечатляващият за посетителите. Събраните и съхранени на едно място, подредени, описани и запазени при специален температурен и влажностен режим на съхранение документи, респектират учениците и при бъдеща среща с институцията, познанието им за функциите и дейността ѝ са на по-високо осъзнато ниво. Архивохранилището или пред входа на сградата е мястото, където често се правят снимките за отразяване на посещението. Прессъобщенията за открития урок по история или беседата се публикуват във фейсбук страниците на конкретното училище и на Държавен архив – Перник¹¹ и така информацията става достъпна до повече потребители на социалните мрежи и съответно до голяма част от връстниците и познатите на възпитаниците, което от друга страна води до организиране на нови посещения в архива на други училища.

През 2016 г. в навечерието на 24 май – Денят на славянската писменост и култура – Държавният архив проведе инициативата „Чети документи“ с шестокласници от XVI Основно училище „Св. Св. Кирил и Методий“ – Перник, кв. „Църква“. В рамките на посещението в институцията учениците изчетеха текстове от първата летописна книга на училището, съхранявана в едноименен фонд и разгледаха снимки в училищните албуми. Те останаха впечатлени от красивия и правилен почерк на изписване в началото на 20 век и си обещаха да се върнат отново. Учителят акцентира върху важността на подреждане на семейните архиви със снимки и документи и евентуалното им бъдещо предаване във фондовете на архива. По този начин вниманието бе насочено към усещането за документалната културно-историческа памет на всеки един от тях и личната им отговорност за опазването ѝ.

Темата за дарителството на документи е друг важен момент, който често става повод за дискусия при общите срещи. Дарителството, като акт на морален дълг към обществото, е още един акцент, на който следва за се обръща внимание още в ранните ученически години. По този начин в подрастващите се формира ново отношение към архивните документи и отговорността за съхраняването и опазването им.

При съвместното партньорство не могат да се избегнат емоционалните и въл-

¹¹ <https://www.facebook.com/DrzavenArhivPernik/>

ложби и штампаних и дигиталних издања поводом прославе јубилеја и годишњица школа. Богата је њихова историја, чувана у истоименим фондовима. Већина записа је настала у црквеним школама, а после ослобођења Бугарске (1877-1878) прешли су у свеске, што даје свеобухватност и комплетност чуваних докумената.

У пролеће 2016. две годишњице су биле повод да Државни архив Перник буде тражен као суорганизатор у обележавању 190-годишњице црквене школе у селу Радибош и 130-годишњице просвете у селу Ноевци, општина Брезник. Разлика те две прославе је суштинска и огледа се у чињеници да је једна школа активна и у садашњем тренутку (стваралац фонда Државног архива Перник), док је друга симбол просветног и културног седишта из времена препорода које је прихватало и штитило књижевнике и комите, борце за слободу Бугарске пре њеног ослобођења. Партнери у обе манифестације били су представници школа у региону и локалне власти, а изложбе о историјском развоју образовних центара представљале су само део догађаја који су пратили јубилеје. Обе изложбе су пропраћене штампаним илустрованим каталозима који су постали званични поклони за госте јубилеја.

Професионални однос екипа Државног архива Перник претвара ту институцију у траженог партнера за заједничке иницијативе, а стручњаке у консултанте и руководиоце у обележавању годишњица, презентација, лекција, промоција књига и других културних дешавања. Нису ретке прилике у којима Државни архив добија вредне поклоне докумената после заједничких пројеката или успешно завршених заједничких активности. Током 2016. у фондове Државног архива Перник достављена су стара штампана издања (јеванђеље са прибелешкама о просвети у селу Ноевци, општина Брезник, из XIX века и издање штампано у Москви почетком 20. века)¹³ као поклон руководства Основне школе „Христо Смирненски“ селу Ноевци. Документа су откривена у старом храму у дворишту школе. У овом случају одговорни однос учитеља и схватање значаја доказа прошлости и чувања за поколења воде до закључка о потреби специјалних мера за чување и рестаурацију нађених докумената, а у исто време су и пример за ученике како се чува историја насеља.

Партнерство Државног архива Перник са основним и средњим школама у региону надмашује стандардне границе, па је у том периоду добило и међународни карактер. Реализована је заједничка изложба Државног архива Перник и Гимназије „Св. Кирил и Методије“ Димитровград (Цариброд), Република Србија, на тему „Река Јерма – одломци из прошлости“. Иницијатива је покренута априла 2014. у Трну и исте године је постала део културног календара Димитровграда, Београда и Ниша (Република Србија) и завршила је 2016. године у Враци (Република Бугарска). Међу првим посетиоцима Народног читалишта „Бурга Пинджурова“ Трн били су ученици СОУ „Гео Милев“, који су упознати са ретроспективним прегледом развоја рудника „Јерма“, железнице која је опслуживала рудник, егзистенцијом, туризмом и религијом у сливу Јерме током 20. века. Изложбени панои садрже текстове на бугарском и српском језику са необичним причама о животу са обе

¹³ ДА – Перник, ЧП 614

нуващи моменти в работата с учениците и техните преподаватели. Такъв преживян момент се оказа празникът на град Перник през 2015 г., когато възпитаници на същото училище в кв. „Църква“ връчиха илюстриран албум, наречен „Малката книга за големия град“. Ръчно изработеното издание, подготвено със съдействието на учители по български език и литература и компютърни технологии побира детското творчество на учениците от квартала. „Малката книга за големия град“ е авторски фотоалбум, създаден в едва няколко екземпляра, специално определен като официален подарък за празника за кмета на града, за Държавния архив, за Регионалния исторически музей и Регионалния инспекторат по образованието. Снимките от връчването му бяха използвани в документален филм през 2017 г. за 50-годишния юбилей на училището от преместването му в нова сграда.

Етиката при използване на документи в интернет пространството е друга важна тема, засягана по време на откритите уроци и беседите в Държавен архив – Перник. Учениците, запознавайки се с възможностите за публичния достъп до ИСДА, тематичните сайтове и дигитални колекции¹² на Държавна агенция „Архиви“, се осведомяват за правния регламент и вътрешно-нормативните актове при използване на документи от Националния архивен фонд на Република България.

Съществен момент в партньорските отношения е обратната връзка, когато експертите на институцията са търсени консултанти, а съхраняваните документи – основа за експозиции и печатни и дигитални издания по повод честване на юбилеи и годишнини на учебните заведения. Богата е историята им, съхранена в едноименни фондове по масиви. Повечето от тях възникват като килийни училища, а след Освобождението на България (1877–1878) преминават в светски, което предполага всеобхватност и пълнота на съхраняваните документи.

През пролетта на 2016 г. две юбилейни годишнини станаха повод Държавен архив – Перник да бъде потърсен за съорганизатор в отбелязването на 190-годишнината на килийното училище в с. Радибош и 130-годишнината на просветното дело в с. Ноевци, общ. Брезник. Разликата в двете чествания е съществена и тя се състои във факта, че едното училище е действащо и към настоящия момент – фондообразувател на Държавен архив – Перник, а другото – символ на възрожденското просветно и културно средище, приютявало книжовници и комити – борци за свобода в Предосвобожденска България. Партньори и в двата случая бяха представители на училищата в региона и местната власт, а експозициите за историческото развитие на образователните средища бяха само част от поредицата събития, съпътстващи юбилеите. Двете изложби са с издаден илюстриран каталог на експозиционните табла, който се превърна в официален подарък за гостите на празника.

Професионалното отношение на екипа на Държавен архив – Перник превръща институцията в търсен партньор за съвместни инициативи, а експертите – в консултанти и водещи в отбелязване на юбилейни годишнини, презентации, уроци, представяния на книги и други културни събития. Не са рядко и случаи, в които Държавният архив получава ценни дарения от документи след общи

---

¹² <http://archives.bg/>

стране кањона реке Јерме. Крајем октобра 2014. изложба је гостовала у Дому омладине у Београду у оквиру еколошког фестивала „Greenfest“, са учешћем општина Димитровград и Трн, као део иницијативе промоције Специјалног природног резервата „Јерма“, заштићене територије у Републици Србији, и по пројекту прекограничне сарадње у области екологије, туризма, биопродукције и културно-историјског наслеђа. Домаћини са Института за заштиту природе Србије представили су изложбу и у регионалној јединици у Нишу. Иницијатива је завршена изложбом „Долина реке Јерме у прошлом веку“ у музеју „Ески џамија“ у Враци, коју је организовао Слободан Цветков, председник Удружења „ЈЕРМА – ЕРМА“ – Димитровград у сарадњи са Дирекцијом „Природни парк „Врачански Балкан“, Центра за заштиту природе „Натура“ и Државних архива у Пернику и Враци. Са обе стране границе манифестацију су посећивале организоване групе ученика на школским часовима историје, географије и других предмета и тематских секција.

РЕЗИМЕ

Пракса показује да приступ ученика оригиналним документима одређених образовних, судских, административних и других институција из прошлости води до формирања базне документарне и административне културе код адолесцената, што је повезано са виђењем званичног документа са одговарајућим детаљима – попис, печат, датум, аутор, адресе и др.

Искуство Државног архива Перник у области јавних часова историје доказује огроман изазов за социјалне компетенције у односу предавач – ученици – архивиста. У средини, различитој од школске, деца и омладина су изазвани да покажу знања, да поделе лична размишљања, да учествују у дискусијама које спајају савремене теме са информацијама о историји њихове школе или родног насеља. Листајући странице албума или летописних и протоколних књига стиже се до препознавања места и изгледа предака, што додатно појачава интерес за предмет.

Креативност презентовања у сфери дигиталних технологија додатно појачава осећај за историју код коришћења оригиналног документа. Преко посета Државном архиву Перник као месту складиштења, чувања, омогућавања коришћења и популаризације културно-историјског наслеђа путем докумената инспирише се осећање поноса и припадности родном месту и постиже обогаћивање историјског знања. Новаторско коришћење дигиталних технологија дозвољава ученицима упознавање са начином коришћења информационих система државних архива, тематских сајтова и колекција, дигиталних архива, административне и фејсбук странице институције. Државни архив је место у којем се сусрећу конвенционално (хартија као носилац информације столећима) и ново (дигитално и пребацивање конвенционалног у дигитално).

проекти, вследствие на успешно приключената съвместна дейност. През 2016 г. във фондвата наличност на Държавен архив – Перник постъпиха старопечатни издания (евангелие с приписки за учебното дело в с. Ноевци, общ. Брезник от XIX в. и издание, печатано Москва в началото на XX в.)¹³ като дарение от ръководството на Основно училище „Христо Смирненски“ – с. Ноевци, открити в стария храм в двора на училището. В случая отговорното отношение на учителите и осъзнаването на важноста да се запазят за поколенията свидетелствата на паметта водят до заключението за нуждата от специалните мерки за съхранение и належашото реставриране на намерените документи и в същото време са пример за техните ученици за опазването на историята на населеното място.

Партньорството на Държавен архив – Перник с основни и средни училища в региона надхвърля стандартните граници и през периода придоби и международен характер. Реализирана беше съвместна експозиция на Държавен архив – Перник и Гимназия „Св. Св. Кирил и Методий“ – Димитровград (Цариброд), Република Сърбия на тема: „Река Ерма – шрихи от миналото“. Инициативата стартира през април 2014 г. в Трън и през същата година стана част от културния календар на Димитровград, Белград и Ниш (Република Сърбия) и завърши през 2016 г. във Враца (Република България). Едни от първите посетители в Народно читалище „Гюрга Пинджурова“ – Трън станаха учениците от СОУ „Гео Милев“, които се запознаха с ретроспективния преглед на развитието на Мина „Ерма“, обслужващата я железница, поминъка, туризма и религията по поречието на Ерма през XX век. Експозиционните табла съдържат текстове на български и сръбски език и са своеобразен разказ за живота от двете страни на Ждрелото на река Ерма. В края на октомври 2014 г. изложбата гостува в Дом омладине (Младежки дом) – Белград в рамките на екологичния фестивал “Greenfest-y” с участието на общините Димитровград и Трън като част от инициативата по представяне на Специален природен резерват „Ерма“ за защитена територия в Република Сърбия и по проект за трансгранично сътрудничество в направления екология, туризъм, биопродукция и културно-историческо наследство. Домакините от Института за защита на природата на Сърбия я експонираха и в регионалната си структура в Ниш. Инициативата завърши с изложба „Долината на река Ерма в миналия век“ в музея „Ески джамия“ във Враца, организирана от Слободан Цветков, председател на Сдружение „JERMA – EPMA“ – Димитровград със съдействието на Дирекция „Природен парк „Врачански балкан“, Природозащитен център „Натура“ и Държавните архиви в Перник и Враца. И от двете страни на границата събитието беше посетено от организирани групи ученици в учебни часове по история, география и други предмети и кръжоци по теми.

---

¹³ ДА – Перник, ЧП 614.

Stanislava GENADIEVA STANKOVA - GEORGIEVA

**COOPERATION OF THE STATE ARCHIVES PERNIK
WITH ELEMENTARY AND HIGH SCHOOLS
IN THE REGION**

Summary

418

The State Archives as a place for conducting exemplar lessons and as a part of the educational project, includes viewing of archival documents of local importance. Local documentary cultural and historical heritage that is kept in regional depot is the basis for presentation and visualization of public history lessons that takes teaching out of the standard frames and shows broad range of places and people directly connected to the school of the hometown. Innovative approach to teaching in the building of the State Archives Pernik combines traditional methods with practical models in the reading room, exhibition hall, and depots of the institution. The aim is popularization of knowledge of local history and education based on traditional and religious values. The visits to the State Archives Pernik as a place of storing, keeping, using and popularization of documents of cultural historical heritage, arouse the sense of pride and belonging to the hometown, and, at the same time, the enrichment of knowledge of local history is achieved.

РЕЗЮМЕ

В заключение, практиката показва, че досегът на учениците до оригиналния документ на отделни образователни, правораздавателни, административни и др. институции от миналото води до формиране на базисна документална и административна култура в подрастващите. Това е свързано с визията за официалния документ със съответните реквизити – подпис, печат, дата, автор, адресат и т.н.

Опитът на Държавен архив – Перник в областта на откритите уроци по история доказва огромното предизвикателство за социалните компетенции по линията преподавател – ученици - архивни експерти. В различна от училищната среда децата и младежите са провокирани да покажат знания, да споделят лични разсъждения и мнения, да участват в дискусия, която съчетава теми от съвременността с информация за историята на тяхното училище или родното селище. Разлиствайки страниците на албуми или летописни и протоколни книги се стига до разпознаваемост на места и лица на предци, което допълнително засилва интереса към предмета.

Креативността на презентирание в сферата на дигиталните технологии допълнително подсилва усещането за историчност при поднасянето на оригинала на документа. Чрез посещението на Държавен архив – Перник като място за съхранение, опазване, предоставяне за използване и популяризиране на културно-историческо наследство от документи се инспирира чувството на гордост и принадлежност към родното място и се постига обогатяване на историческите знания. Новаторското използване на цифрови технологии позволява на учениците запознаване с начина на използване на информационната система на държавните архиви, тематичните сайтове и колекции, дигиталния архив, административната и фейсбук страницата на институцията. Държавният архив е мястото, в което се срещат конвенционалното – хартията като носител на информация от столетия и новото – дигиталното, и преливането на конвенционалното в дигиталното.